

KENNIS-ONLINE

JAARGANG 6 - FEBRUARI 2009

Wageningen UR-onderzoek voor LNV

Landelijk gebied en natuur

Thema Landschapskwaliteit
Kunst brengt beleid tot leven
Polderen slecht voor het landschap
Terreinbeheerders zien nut samenwerking

www.kennisonline.wur.nl

Landschapskwaliteit

Stadsranden zijn vatbaar voor verrommeling.

Iedereen wil in een mooi land wonen en toch maken we Nederland elk jaar een beetje lelijker. Vooral aan de randen van de steden verrommelt het landschap.

Daar moet wat aan gebeuren, zegt LNV'er Kees Verbogt in dit nummer van Kennis Online (pagina 6). "In deze restgebieden stapelen functies zich op zonder dat lokale

overheden nadenken over of het bedrijventerrein of de woonwijk wel in het landschap past. De stadsrandzones vormen een nieuwe ontwerpogave."

Bij de onderzoekers die in dit themanummer over landschap aan het woord komen is enige scepsis merkbaar over de goede voornemens. Landschapskwaliteit beschermen is niet makkelijk, heeft de geschiedenis uitgewezen. Joep Dirkx denkt bijvoorbeeld dat de nieuwe Wet ruimtelijke ordening niet past bij de Nederlandse overlegcultuur (pagina 4). Zo maken provincies niet graag ruzie met gemeenten, terwijl ze dat misschien wel zouden moeten doen om landschappen te beschermen tegen ambitieuze wethouders die nieuwe bedrijventerreinen willen aanleggen.

Zijn collega Frank Veeneklaas waarschuwt dat een ingreep in het landschap eeuwenlang plezier kan opleveren, maar ook heel lang spijt (pagina 12). Hij vermoedt dat veel mensen reserves hebben over veranderingen omdat ze verandering ervaren als een aantasting. Wat helpt is duidelijk nut van een ingreep. Daarom wordt een brug meestal enthousiaster begroet dan een grote schuur, denkt hij. Het Planbureau voor de Leefomgeving rekende uit wat beheer, herstel en ontwikkeling van het landschap kost (pagina 8). Dat hangt af van de ambities. Een volledige facelift kost miljarden, een onderhoudsdosis van 64 miljoen is voldoende om bestaande houtwallen en andere landschapselementen te beschermen.

Een relativering van het belang van mooie cultuurlandschappen komt van buitenlandse toeristen. Die worden al decennia gelokt met plaatjes van bollenvelden en molens, maar blijken daar helemaal niet voor te komen. Ze komen wel voor heide en strand naar ons land, merkte Bas Breman op (pagina 10).

COLOFON

Kennis Online is een uitgave van Wageningen UR. De nieuwsbrief is voor LNV-medewerkers en anderen die belangstelling hebben voor het beleidsrelevante onderzoek van Wageningen UR. Kennis Online kent drie thema's: Landelijk gebied en Natuur, Ketens, Voedsel & Diergezondheid en Duurzame productie. Iedere twee weken verschijnt er tevens een elektronische nieuwsbrief.

Uitgever

Wageningen UR
Postbus 9101
6700 HB Wageningen

Tekst en realisatie

Bureau Bint
Yvonne de Hilster
Korné Versluis

Fotografie

Theo Tangelder
Wageningen UR

Vormgeving

Communication Services,
Wageningen UR

Redactiecommissie

Frank Bakema
Bram ten Cate
Kees Hendriks
Tia Hermans
Bert Jansen
Betsy Luurs
Marry van den Top
Petra Schlooz

Redactieadres

Wageningen UR
Communication Services
t.a.v. Kennis Online
Postbus 409
6700 AK Wageningen
www.kennisonline.wur.nl
E-mail: kennisonline@wur.nl
Tel.: 0317 - 48 54 74

KIES VOOR KENNIS-ONLINE

Voor alle informatie over het Wageningen UR-onderzoek voor het ministerie van LNV

Internet

- Nieuws & agenda
- Projectinformatie
- Onderzoekresultaten
- Archief
- Helpdesk LNV-kennisvragen

Magazine

- Maandelijkse uitgave met achtergronden over de thema's:
- Landelijk gebied en natuur
 - Duurzame productie
 - Ketens, voedsel & diergezondheid

E-news

- Iedere twee weken het actuele nieuws in uw mailbox.

Abonneren op het magazine en e-news is kosteloos!

Kijk op www.kennisonline.wur.nl

Kunst brengt beleid tot leven

Misschien kunnen kunstenaars bereiken wat ambtenaren vaak niet lukt, namelijk maatschappelijke ontwikkelingen sturen. De Dienst Landelijk Gebied experimenteert voorzichtig met kunstenaars als ongeleide ideeënleveranciers bij gebiedsontwikkeling.

“Kunst kan zaken in gang zetten”, zegt Pat van der Jagt van Alterra. In het kader van kennisbasisonderzoek schreef ze vorig jaar april het rapport Kunst als schroevendraaier, over de vraag of kunst bruikbaar is om maatschappelijke veranderingen teweeg te brengen. Ja, concludeert Van der Jagt. “Het probleem is alleen dat je vaak geen idee hebt wat kunst in gang zet.”

Ze analyseert in haar rapport onder andere het project El Hema. Dat begon als ontwerp-opdracht voor een nieuw Arabisch lettertype. De ontwerpers gebruikten de oer-Hollandse Hema om hun lettertype te presenteren, en kwamen zo op het idee om een Arabische Hema te ontwerpen, met Arabische chocoladeletters, badkamelen, Jip en Janneke gebedskralen en halalrookworst. Hema reageerde in eerste instantie als gestoken, wat zorgde voor een mediahype. De tentoonstelling van El Hema trok uiteindelijk 50 duizend bezoekers, en speelde een belangrijke rol in het integratiedebat.

“Ik vind dit een prachtig voorbeeld van hoe kunst werkt”, zegt Van der Jagt. “Wat begon als opdracht voor een nieuw lettertype, werd een project over integratie. Je kunt het effect van kunst niet sturen, het is geen knop waaraan je draait. Je kunt wel proberen maatschappelijke onrust teweeg te brengen, maar wat dat oplevert is niet te voorspellen.”

Locatietheater

Ook in het landelijk gebied wordt geëxperimenteerd met de combinatie kunst en beleid. Zo stelde de Dienst Landelijk Gebied (DLG) een boerderij bij het dorp Haarzuilens ter beschikking aan een groep theatermakers. De dorpingen zien het nabijgelegen Utrecht steeds dichterbij komen. De proef kwam in dit geval te laat om nog invloed te hebben op de besluitvorming, maar locatietheater kan een nieuwe manier zijn om de gevoelens van de bevolking en de waarde van het gebied in kaart te brengen. *Deep mapping* noemt Van der Jagt dat. DLG overweegt om op meer plaatsen te experimenteren met groepen kunstenaars om zo op een nieuwe manier informatie te verzamelen voor herinrichtingsplannen. Kunst en landschap werd ook gecombineerd in het project Plurel, een groot Europees onder-

zoeksprogramma waarin dertig universiteiten samen onderzoek doen naar de problematiek van stadsranden. Het draait hierin om de vraag hoe je goede voornemens over duurzaamheid en groen rond de stad kunt combineren met economische groei en verstedelijking. Om die stedelijke druk te visualiseren lieten Van der Jagt en collega-onderzoeker Ernst Bos van het LEI manshoge reproducties maken van landschapsschilderijen van de Haagse school – een groep realistische schilders die tussen 1860 en 1890 in Den Haag werkten – en hingen ze op de plekken waar ze gemaakt waren op. De omgeving was in vergelijking met de schilderijen soms onherkenbaar veranderd door de

oprukkende stad. Voorbijgangers reageerden enthousiast, al waren jongeren – “Ik heb niks met geschiedenis” – minder gecharmeerd dan ouderen.

“Ik heb me verbaasd over hoe snel mensen iets kunnen met beeld”, vertelt Van der Jagt. Ook de opdrachtgevers van Plurel waren te spreken. Het leverde veel aandacht op voor het vraagstuk waar de onderzoekers zich mee bezig houden, en daar was het kunstproject uiteindelijk ook om te doen. “Plurel gaat over ingewikkelde concepten en gedachtes over ruimtelijke inrichting. Schilderijen maken die ideeën kennelijk toch tastbaarder.”

Cluster	Vitaal landelijk gebied
Informatie:	www.kennisonline.wur.nl
Contact:	Pat.vanderJagt@wur.nl 0317 - 48 18 44

Twee meisjes bekijken het schilderij Ochtendrit langs het strand van Anton Mauve.

'Provincies moeten assertiever
zijn als ze landschappelijke belangen
willen beschermen'

Polderen slecht voor het landschap

De nieuwe Wet ruimtelijke ordening geeft lagere overheden meer te zeggen. Slecht nieuws voor landschapskwaliteit, vreest onderzoeker Joep Dirx. De provincies en het rijk houden wel mogelijkheden om landschapsschoon te beschermen, maar ze moeten daarvoor de lagere overheden in een keurslijf duwen. En dat gebeurt bij voorkeur niet in polderland.

Het grote verschil tussen de oude Wet ruimtelijke ordening en de nieuwe die op 1 juli 2008 van kracht werd, is het tijdstip waarop hogere overheden zich kunnen bemoeien met lagere. Onder de oude wet toetste de provincie achteraf het bestemmingsplan van een gemeente aan haar eigen streekplan. De nieuwe wet regelt het andersom. De provincie moet vooraf duidelijk te kennen geven wat ze met een gebied wil. Als een provincie dat niet doet, wordt het moeilijk om achteraf met bezwaren te komen tegen plannen van een gemeente. De nieuwe wet past bij de decentralisatie van de ruimtelijke ordening. Het idee daarachter is dat lagere overheden beter op de hoogte zijn van een gebied en zijn bewoners dan hogere. 'Decentraal wat kan, centraal wat moet', vatte de Nota ruimte in 2004 samen.

Cultuur

Dat klinkt verstandig. Laat de meest direct betrokkenen beslissen over hun eigen omgeving. Maar Joep Dirx, onderzoeker bij de WOT Natuur en milieu, vraagt zich af of de nieuwe wet gezien de verhoudingen tussen gemeentes, provincie en rijksoverheid wel past bij de Nederlandse poldercultuur. "Provincies, gemeentes en rijksoverheid zijn erg afhankelijk van elkaar. Ze zijn daarom gesteld op goede verhoudingen en gaan conflicten zoveel mogelijk uit de weg. Dat heeft goede kanten, maar ik vraag me af of de nieuwe wet voldoende rekening houdt met die cultuur."

Provincies die conflicten met gemeenten willen vermijden zullen ervoor waken dat ze geen gemeentes tegen de haren in strijken door vooraf al te veel beperkingen op te leggen. WOT-onderzoek laat zien dat provincieambtenaren over het algemeen niet verwachten dat ze zich anders op gaan stellen door de nieuwe wet. "De eerste tekenen van terughoudendheid zijn al zichtbaar", zegt Dirx. En dat zou niet moeten: de provincies moeten assertiever zijn als ze landschappelijke belangen willen beschermen.

Toch hoeven provincies niet machteloos toe te kijken. Ze kunnen een besluit van de gemeente aanvechten bij de rechter. Maar Dirx verwacht dat dit niet of nauwelijks zal gebeuren. Ook onder de oude wet konden hogere overheden ingrijpen via een aanwijzing, maar dat instrument is bijna nooit gebruikt. "Oud-minister Jan Pronk van VROM heeft indertijd met een aanwijzing gedreigd om een kassencomplex in de buurt van Zaltbommel bij de Nieuwe Hollandse Waterlinie tegen te houden. Zaltbommel is toen gezwicht voor die druk. Maar zulke voorbeelden zijn zeldzaam."

Terughoudend

Het rijk heeft volgens Dirx zelf ook geen goed voorbeeld gegeven. Waar hogere overheden zich 'proactief' moeten opstellen, was het rijk zelf bijvoorbeeld nogal terughoudend in het formuleren van de Nationale landschappen – de "Rembrandts van onze landschappen", volgens Dirx – die werden gelanceerd in de Nota ruimte. Hoewel het hier gaat om nationale belangen, heeft het rijk het toch vrijwel volledig aan de provincies overgelaten om te bepalen hoe ze het landschap in die gebieden wil beschermen, en zelf nauwelijks richting gegeven. Zelfs de grootte van de gebieden was niet precies aangeduid, waardoor een aantal provincies gekozen heeft voor een grens die hen zo min mogelijk beperkingen oplegt.

Een voorbeeld is het gebied Arkemheen-Eemland, ten noorden van Amersfoort. Wie de kaart van het gebied bekijkt, ziet een merkwaardige hap in het nationale landschap tegen de gemeentegrens van Amersfoort. Dat gebied in 'de wig' is net zo fraai als de omgeving die wel tot het nationale landschap wordt gerekend, maar Amersfoort wil er graag een uitbreiding van de nieuwbouwwijk Vathorst kwijt. En daar heeft de provincie rekening mee gehouden bij het afbakenen van de grenzen van het nationale landschap. De aanleg van die wijk zal de openheid van het landschap,

één van de te behouden kernkwaliteiten, onvermijdelijk aantasten.

Wonderlijk eigenlijk. Terwijl iedere burger en politicus graag in een mooi gebied woont en zich daarvoor in wil zetten, lijkt landschapsschoon altijd de sluitpost te zijn bij ruimtelijke plannen. Het is ook niet makkelijk voor provincies. Die krijgen allerlei tegenstrijdige doelstellingen te verwerken. Ze moeten de Nationale landschappen beschermen, en tegelijk woningcontingenten realiseren en allerlei andere doelen van de rijksoverheden en gemeentes. Dirx: "Het is geen kwade wil. De wereld is ingewikkeld. We willen niet meer asfalt, maar we willen ook niet in de file staan. We willen mooie open ruimte, maar we willen ook allemaal een huis met een tuin. Er zijn nu eenmaal strijdige belangen, en bestuurders moeten dan keuzes maken. Vaak delft het landschap dan het onderspit."

Publieke discussie

Dirx hoopt dat door publieke discussie over de toekomst van het landschap het landschap minder nederlagen gaat lijden. "De onrust neemt toe. Sinds 2004 is het aantal berichten in de pers over verrommeling bijvoorbeeld spectaculair toegenomen, en de media besteden er ook meer aandacht aan. De Volkskrant had er een serie over en de VPRO maakte het tv-programma Landroof. Milieudefensie trok veel aandacht met hun actie Trek de groene grens. Maar uiteindelijk is het een politieke keuze om een ontwikkeling die schadelijk is voor het landschap wel of niet toe te staan."

Cluster	WOT Natuur en milieu
Informatie:	www.kennisonline.wur.nl
Contact:	Joep.Dirx@wur.nl 0317 - 48 16 62

‘Ontwerp stadsrandzones is nieuwe opgave’

De kwaliteit van het Nederlandse landschap staat onder druk. Steden breiden uit, het aantal grootschalige stallen neemt toe en bedrijventerreinen blijven als paddenstoelen uit de grond schieten. Het ministerie van LNV doet haar best dit soort ontwikkelingen in te passen in de omgeving, zonder verlies van landschappelijke kwaliteiten. Thematrekker Kees Verbogt vertelt hoe.

Kees Verbogt: "Ministeries moeten meer gaan samenwerken."

Hoe belangrijk vindt LNV landschapskwaliteit?

"Het is een van de drie speerpunten in de Agenda Landschap. We moeten verantwoord omgaan met onze ruimte. Woningen, bedrijven, recreatie en natuur moeten we allemaal op een klein stukje kwijt, mét behoud van cultuurhistorische waarden en natuurkwaliteiten. Tot nog toe ging de aandacht òf naar de stad òf naar het platteland. Maar in de stadsrandzones botsen de verschillende claims het hardst en

is de verrommeling het ergst. In deze restgebieden stapelen functies zich op zonder dat lokale overheden nadenken of het bedrijventerrein of de woonwijk wel in het landschap past. De stadsrandzones vormen een nieuwe ontwerpopgave."

Wat doet de overheid aan het behoud van landschapskwaliteit?

"In de praktijk bepalen provincies en gemeenten het landschap. Het rijk schept de kaders

waarbinnen dit gebeurt en kan hen ondersteunen met kennis. Met ontwikkeling ervan, maar vooral met de verspreiding en uitwisseling van bestaande kennis. Ministeries moeten ook meer gaan samenwerken. Nu laten veel ministeries hun eigen gewenste kennis ontwikkelen, zonder onderlinge afstemming, met het risico van overlap. Zo wil VROM een 3D-visualisatie van landschappen gaan ontwikkelen en toepassen, maar dat heeft Alterra al gedaan voor LNV. Het is zonde om nog een nieuw systeem te ontwikkelen en niet handig richting de gebruikers. Gelukkig zijn de eerste afspraken voor meer samenwerking al gemaakt."

Wat staat er nog meer voorop in de Agenda Landschap?

"De tweede opgave is de betrokkenheid van mensen met hun directe omgeving te vergroten. De doorsnee burger krijgt moeilijk zicht op alles wat er speelt. Ze zien kaartjes van een landschap, maar de pijltjes en kleuren zeggen hen weinig. Als we willen dat burgers meer gaan meebeslissen, moeten we de middelen gaan vertalen. Een 3D-visualisatie helpt bijvoorbeeld geplande veranderingen in het landschap over te brengen."

En het derde speerpunt?

"Dat is de financiering van het landschap. Het landschap heeft een economische waarde. Een investering levert winst op, zoals stijgende huizenprijzen of winst voor recreatieondernemers. Alleen lopen juist degenen die investeren de winst mis. Op een aantal plekken in Nederland experimenteren lokale overheden daarom nu met private investeringen. De Ooijpolder probeert dit bijvoorbeeld via een landschapsveiling, het Amstelland zoekt de samenwerking met bedrijven en het Groene Woud werkt met een streekfonds waar inwoners, bedrijven en overheden een deel van de rente over hun spaargeld in kunnen stoppen. Je wilt daarom te weten komen hoe een gebied private investeerders over kan halen. Dit kan met elementair onderzoek naar de drijfveren van mensen om mee te helpen aan landschapsonderhoud. Provincies en gemeenten kunnen de kennis gebruiken voor marketingplannen voor de gebieden. In alle opgaven is kennis dus een belangrijk instrument."

Europa hindert Nederlandse ambitie

Tientallen belangenorganisaties en overheden tekenden in september een landschapsakkoord om de almaar toenemende verrommeling een halt toe te roepen. Een unieke samenwerking en mooie ambitie. Maar daarmee is het Nederlandse landschap nog niet gered, waarschuwt landschapsecoloog Bas Pedroli. Want op Europees niveau worden ondertussen afspraken gemaakt die die ambitie tegenwerken.

In een halve eeuw tijd is circa een vijfde van het karakteristieke Nederlandse cultuurlandschap verloren gegaan. En als we doorgaan met lukraak woningen, bedrijven en wegen bouwen, is over honderd jaar nog eens meer dan de helft verdwenen. De verontrustende cijfers overtuigden overheden en tientallen belangenorganisaties – van de ANWB en de vereniging van recreatieondernemers Recron tot het overkoepelend orgaan voor bouw- en infra-bedrijven – ervan dat het tijd was voor actie. In september sloten ze het Akkoord van Apeldoorn om de kwaliteit van het landschap daadwerkelijk te verbeteren.

Uniek

“Het is uniek dat zoveel verschillende partijen gezamenlijk de intentie hebben uitgesproken om de kwaliteit van het landschap te verbeteren. In alle andere Europese landen staan maatschappelijke organisaties vaak recht tegenover de overheid”, zegt Bas Pedroli van Alterra, projectleider internationale kennisuitwisseling voor de Europese Landschapsconventie (ELC) en coördinator van Civilscape – een netwerk van ngo’s op landschappelijke gebied die de doelen van

de ELC onderschrijven – dat deel uit maakt van de initiatiefnemers van het Akkoord van Apeldoorn.

Toch is het nog een hele uitdaging om daadwerkelijk het tij te keren, concludeert Pedroli. “De EU wil heel bewust geen beleid voeren voor het landschap. Waarom zou Nederland iets over het landschap van bijvoorbeeld Griekenland te zeggen moeten hebben en andersom, is de redenering.”

De EU hoopt zo de diversiteit in Europa in stand te houden. Maar ondertussen zijn er wel allerlei landoverschrijdende regelingen die invloed uitoefenen op het landschap, zoals subsidies voor meer werkgelegenheid op het platteland, om er wegen aan te leggen, of maatregelen die de teelt van bepaalde gewassen bevorderen. “Als de EU biobrandstoffen wil stimuleren, zullen meer boeren in Nederland het landschapontsierende maïs gaan verbouwen. Zonder die doelstelling is dat helemaal niet rendabel.”

Economische belangen

Bij nieuwbouw zouden gemeenten de milieueffectrapportages veel explicieter kunnen gebruiken om de effecten op landschapskwa-

liteit in het openbaar af te wegen. “Dit is al op Europees niveau afgesproken, maar er wordt weinig gebruik van gemaakt. De verschuivingen in landgebruik door Europees beleid worden markteconomisch bepaald”, verklaart hij.

Zolang de verantwoordelijkheid voor landschapsontwikkeling bij provincies en gemeenten ligt, is het lastig om de ontwikkelingen in het landschap meer te sturen op landschapskwaliteit. Want juist voor lokale overheden wegen economische belangen, zoals woningbouw of bedrijventerreinen, vaak zwaarder dan een stukje natuur, is Pedroli’s ervaring.

Om de toekomst van het cultuurlandschap veilig te stellen, is daarom een krachtig ruimtelijk beleid nodig dat door meer partijen wordt uitgezet. Het landschapsakkoord biedt een ingang om de verantwoordelijkheid voor landschapsontwikkeling te verbreden. “Maar dan moet het wel meer zijn dan een vrijblijvende handtekening”, zegt Pedroli. “Als we een levend landschap in Nederland in stand willen houden, moeten we met zijn allen de kwaliteit van het landschap in de gaten houden en daar concrete afspraken over maken. In mijn ogen heeft het rijk daarbij de taak om zorg te dragen voor het landschap als een publiek goed. Het valt moeilijk in markteconomische termen te definiëren.”

Cluster	Vitaal landelijk gebied
Informatie:	www.kennisonline.wur.nl
Contact:	Bas.Pedroli@wur.nl 0317 - 48 53 96

Berglandschap bij Meteora in Griekenland. “Waarom zou Nederland iets te zeggen moeten hebben over het landschap in Griekenland”.

Voor landschap bestaat geen markt

Een mooi land kost 64 miljoen, 600 miljoen, of nog veel meer, zo berekende het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL). Dat hangt af van je wensen. Het planbureau is daarnaast bezorgd over de zwakke positie van landschap in het politieke debat. De rijksoverheid zal zelf over de brug moeten komen als het op korte termijn landschapsdoelen wil realiseren.

Veel traditionele landschapselementen zoals houtwallen en hakhoutbosjes zijn gesneuveld in schaalvergroting van de landbouw in de vorige eeuw. Tegenwoordig zijn boeren en overheden voorzichtiger met de oude landschapselementen, maar nog steeds verdwijnt er stap voor stap landschapsschoon. Een van de oorzaken is, zegt het planbureau, dat landschap een collectief goed is waarvoor geen markt bestaat. Boeren en particulieren houden het landschap in stand maar deze kunnen de kosten niet op recreanten verhalen.

Snoeien

Het PBL ging voor verschillende opties na hoeveel beheer, herstel en ontwikkeling van het cultuurlandschap in Nederland kost. Jaap van Os, onderzoeker van Alterra, rekende uit hoeveel het beheer van de bestaande 'opgaande landschapselementen' en zaken als bomenrijen, houtwallen, grienden en hakhoutbosjes jaarlijks kost. Hij bekeek hiervoor op de kaart van Nederland hoeveel opgaande landschapselementen er zijn, en registreerde nauwkeurig

de tijd die boeren en andere beheerders kwijt zijn met snoeien en ander beheer.

Van Os kwam uit op een bescheiden bedrag: jaarlijks zou daarvoor 64 miljoen euro nodig zijn, bijna vier euro per Nederlander.

De overheden betalen overigens nu al de helft van die kosten, omdat de landschapselementen op publieke terreinen liggen.

De andere helft komt neer op de schouders van boeren, particulieren en non-profitorganisaties. Aan overheidssubsidies is er ongeveer drie miljoen beschikbaar, tien procent van de werkelijke kosten.

De 64 miljoen van Van Os is een stuk minder dan de 600 miljoen per jaar die de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap denkt nodig te hebben voor haar Deltaplan Landschap.

De vereniging wil een groot deel van de landschapselementen die de afgelopen eeuw zijn verdwenen weer herstellen. Door de aanleg van 200 duizend kilometer landschapselementen en 50 duizend kilometer fiets- en wandelpaden wil ze Nederland mooier en toegankelijk maken.

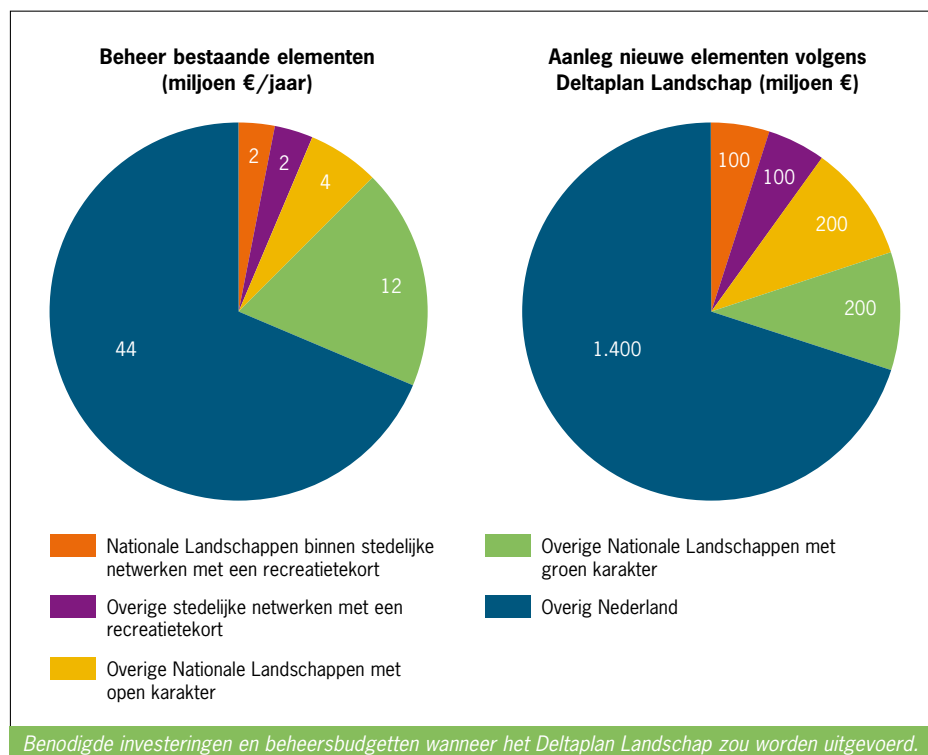
Volgens Hans Farjon, die vanuit Alterra werkt bij het PBL, moet je inderdaad aan bedragen in die orde van grootte denken als de maatschappij kiest voor zo'n ingrijpend herstelplan. Het planbureau constateerde in een reactie op de Agenda Landschap dat het landschap – ondanks een grote maatschappelijke belangstelling – een zwakke positie heeft in het politieke debat. Burgers, boeren, projectontwikkelaars, landschapsarchitecten, natuurbeschermers, ze hebben allemaal zo hun eigen opvattingen over wat er met het landschap moet gebeuren.

Sterkste partij

Het zorgt ervoor dat belanghebbenden met geld en een duidelijk doel voor ogen, zoals projectontwikkelaars en gemeentes die uit willen breiden, uiteindelijk meestal de sterkste partij zijn in een discussie.

Om dat op te lossen zou de rijksoverheid, volgens het PBL, duidelijker moeten aangeven wat zij van burgers, bedrijven en andere overheden verwacht. Het planbureau pleit daarom voor meer juridische mogelijkheden voor de provincies en het rijk, maar ook voor meer geld. "Als het rijk op korte termijn landschapsdoelen wil realiseren zal dit gefinancierd moeten worden uit de publieke middelen. De praktijk wijst immers uit dat financiering uit de markt vooralsnog niet voldoende tot stand komt", aldus Farjon.

Hoeveel geld verschillende opties voor beheer, herstel en ontwikkeling van landschap zouden kosten staat in een keuzemenu van het PBL. Een minimale variant waarbij vooral wordt geïnvesteerd in Nationale landschappen vlakbij steden met een recreatietekort, kost eenmalig 100 miljoen. Het mooiste plan vergt een eenmalige investering van 2 miljard. "En dat kan nog veel meer worden als je ook de restauratiekosten voor gebouwde monumenten mee wilt nemen", zegt Farjon. "Maar ik ben benieuwd of dat met de huidige economische vooruitzichten ook gebeurt."

Cluster	WOT Natuur en milieu
Informatie:	www.kennisonline.wur.nl
Contact:	Jaap.vanOs@wur.nl 0317 - 48 18 74 Hans.Farjon@wur.nl 0317 - 48 16 41

Wie meer weet, wil meer doen

Mensen raken meer betrokken bij het landschap als ze er meer over weten, en dan willen ze er ook eerder wat voor doen, laat onderzoek van Greet Overbeek en Janneke Vader van het LEI zien. En iets bijdragen kan op veel manieren: door mee te denken, donateur te zijn of op eigen terrein een karakteristieke heg te onderhouden.

Overbeek en Vader onderzochten wat nodig is voor lokaal landschapsbeheer. Daarom keken ze onder meer naar de redenen van mensen om iets bij te willen dragen. Dat kan met activiteiten als beschermer, consument, via betrokkenheid bij beleid, of een combinatie daarvan. Veel mensen die zich zorgen maken over ontwikkelingen van het landschap, zijn lid van een terreinbeherende organisatie, denken mee met lokale plannen en vinden dat voor het gebruik van het landschap mag worden betaald. Mensen die liever niet betalen voor gebruik wonen vaker buiten de grote steden, recreëren vaker in het gebied en werken op eigen erf of in de buurt aan het landschap.

Beide groepen zijn vaker hoger opgeleid. Goede voorlichting, informatie, en bijvoorbeeld subsidies zijn bij hen niet doorslaggevend om aan de slag te gaan. Mensen die weinig op hebben met landschap zijn veelal minder hoog opgeleid, jonger, en verdienen minder.

Binding

Binding met het landschap is een voorwaarde om iets te gaan doen, concluderen de onderzoekers. Overbeek: "Die binding ontstaat als je meer weet over het ontstaan van het landschap, wie er aan hebben bijgedragen – en daar schort het nogal aan – en je het mooi vindt." Gemeenten moeten hun inwoners zien

duidelijk te maken dat ze voor een mooi landschap ook zelf iets moeten doen, en zichzelf daarbij duidelijk laten zien. Zo kunnen ze inwoners vragen naar wensen en ideeën voor het landschap in hun buurt en bijdragen van burgers verwelkomen en ondersteunen. En daar ligt ook de uitdaging voor maatschappelijke organisaties.

Cluster	Vitaal landelijk gebied en WOT Natuur en milieu
Informatie:	www.kennisonline.wur.nl
Contact:	Greet.Overbeek@wur.nl 070 - 335 81 00

Overleg houdt hobbypaard in toom

Gemeenten hebben nog een blinde vlek voor de hobbymatige paardenhouders, waardoor de kans op verdere verrommeling van het landschap groeit. Dat laat onderzoek van Alterra zien. Alterra adviseert gemeenten daarom contact te leggen met deze paardenhouders, om ze zo te stimuleren om voorzieningen als schuilplekken en lichtmasten landschappelijk in te passen.

Gemeenten moeten eisen stellen aan hobbypaardenhouders om verrommeling te voorkomen.

In Nederland lopen 350 tot 400 duizend paarden, zo schatten de onderzoekers. Ongeveer de helft daarvan wordt hobbymatig gehouden, meestal in kleine aantallen. Ze bevolken zo wel negentig procent van de locaties. Steeds meer paardensporters hebben bovendien een eigen paard, waarmee ze vaker op eigen terrein rijden en waarvoor ze voorzieningen treffen. De hobbymatige paardenhouderij is daardoor nadrukkelijk in het landschap aanwezig.

Gemeenten richtten zich in hun ruimtelijk beleid echter nog vooral op de bedrijfsmatige paardenhouders, en zien hobbyhouders over het hoofd, vertelt Herman Agricola van Alterra. "Hoe groot het probleem is hangt mede af van hoe de rest van de omgeving eruit ziet. Tussen bosjes en struiken kan een hooiopslag wel wegvallen. Maar je mag verwachten dat de paardenhouderij nog verder groeit, en daarmee ook de ruimtelijke impact. Zonder regionale

samenhang en gemeentelijke afstemming is het een risico voor het landschap." Gemeenten moeten dus om te beginnen een samenhangende visie voor het buitengebied opstellen met daarin de plaats van de paardenhouderij.

Vergunningen

Onderzoek in de Gelderse Vallei liet zien dat hobbymatige paardeneigenaars vaak stallen bouwen en andere voorzieningen treffen zonder vergunningen. Om verrommeling te voorkomen bevelen de onderzoekers gemeenten daarom aan om met hobbypaardenhouders in contact te komen. Die staan niet geregistreerd, dus dat moet via verenigingen en bijvoorbeeld BoerenBond- en Welkoopwinkels. "Paardeneigenaars moet duidelijk worden dat in het buitengebied niet alles zomaar kan en dat ze voor veel voorzieningen een vergunning nodig hebben."

De paardentrend proberen te keren is niet zinvol. "Zet mensen dus aan het denken, en laat hen zien hoe het wel kan", zegt Agricola. In ruil voor aanpassing van het bestemmingsplan zouden dan eisen gesteld kunnen worden aan de voorzieningen als een afdak, opslag of omheining, zodat die worden ingepast in het landschap.

Cluster	Vitaal landelijk gebied
Informatie:	www.kennisonline.wur.nl
Contact:	Herman.Agricola@wur.nl 0317 - 48 15 95

Alleen vluchtige toerist komt voor bollen en molens

De meeste toeristen komen niet voor bollen en molens, maar voor zee en hei.

Het is voor het toerisme een gemiste kans dat Nederland vooral wordt gepresenteerd als land van polders en tulpen. Nederland kan meer toeristen trekken als het beeld van Nederland veelzijdiger wordt, en promotie zich nadrukkelijker richt op de naaste burens en beter laat zien wat er overal te beleven valt.

Landschap heeft naast esthetische waarde ook economische waarde als het bijvoorbeeld toeristen aantrekt. Bas Breman en Joke Luttk van Alterra en Maarten Jacobs van Wageningen Universiteit onderzochten daarom waarom toeristen naar Nederland komen. Als je dat weet, kun je daar namelijk met promotie en met ruimtelijk beleid op inspelen. In de presentatie van Nederland als toeristi-

sche bestemming voor buitenlanders speelt het landschap een belangrijke rol. Maar het beeld is erg eenzijdig en Hollands: Noord-Hollandse polders, veenweidegebied en tulpen. De hoofdmoot van het buitenlands bezoek (zeventig procent) komt uit Duitsland, Engeland, België, Frankrijk en de Verenigde Staten. Gevraagd naar waar ze voor kwamen, staat landschap stevast in de top drie. "Door de bank geno-

men gaan Duitsers graag naar het strand, en Belgen houden van bos en heide in Brabant", vertelt Breman.

Water

In het onderzoek kregen toeristen ook tien foto's van landschappen te zien. Hun voorkeur ging meestal uit naar watergerelateerde landschappen: rivier, meer en kust. Daarna kwamen de natuurlijke landschappen met heuvels, bossen en hei. Het minst geliefd waren de cultuurlandschappen. "Dat wijkt nogal af van hoe Nederland in het buitenland wordt gepresenteerd", zegt Breman. "Het hangt waarschijnlijk samen met het type activiteit dat je er kunt doen, zwemmen en varen. In natuurlijke landschappen kun je goed wandelen en fietsen. Het gaat toeristen niet per se om unieke landschappen, als er maar genoeg te beleven is en het er goed toeven is."

Als je meer buitenlands bezoek wilt, heeft het volgens Breman weinig effect om Chinezen en Indiërs te verleiden met stedentourisme. "Dat is vrij vluchtig bezoek. Onze naaste burens brengen meer in het laatje. Per dag besteden ze misschien minder, maar ze blijven langer en komen vaker."

Cluster	WOT Natuur en milieu
Informatie:	www.kennisonline.wur.nl
Contact:	Bas.Breman@wur.nl 0317 - 48 16 36

Terreinbeheerders zien nut samenwerking

Of regionaal terreinbeheer een goed idee is, hangt af van het landschap en de natuurdoelen die je wilt bereiken. "Je moet goed bepalen waar je wat wilt. Samenwerking met andere terreinbeheerders kan de natuurkwaliteit verbeteren. Maar ze moeten wel oppassen voor vervlakking", zegt Marcel Pleijte van Alterra.

Terreinbeheerders hebben de afgelopen jaren met een heel scala aan maatregelen te maken gekregen – waaronder Natura 2000 en de Wet investeringsbudget landelijk gebied (Wilg) – met het accent op gebiedsaanpak. Alterra onderzocht de effecten voor terreinbeheer, voor beheerders en de overheid, om te kijken welke mogelijkheden regionalisatie biedt en hoe ze die het beste kunnen benutten. Om te beginnen zetten de onderzoekers op een rij hoe de regionalisering in Nederland wordt ingevuld. Daarnaast spraken ze met veel betrokkenen, individueel en bij groepsbijeenkomsten. "Terreinbeheerders vinden regionalisatie op zich logisch", vertelt Pleijte. "Ze beseffen dat samenwerking nodig is, en

zien dat beleid en de samenleving dat beter mogelijk beginnen te maken."

Omgeving

Beheerders zien onder meer de ecologische meerwaarde van samenwerking. "Een poel of heg leg je makkelijk op je eigen terrein aan, maar voor verbetering van milieucondities voor je terrein heb je te maken met je omgeving. Ook kun je door samen te werken je doelen verbreden: door bijvoorbeeld niet alleen waarde te vervullen voor de natuur, maar ook voor veiligheid, gezondheid of de economie in de regio", vertelt Pleijte. Verder zien beheerders financiële voordelen: je kunt bijvoorbeeld gezamenlijk een loonwerker

laten komen en middelen bundelen. "Netwerken professionaliseert bovendien het natuurbeheer en vergroot het bestuurlijk draagvlak."

Een minpunt is dat het Investeringsbudget landelijk gebied (ILG) maar voor zeven jaar zekerheid biedt; dat is kort in de bedrijfsvoering van agrariërs en boseigenaren. Daarnaast draagt een gebiedsaanpak het gevaar in zich dat de natuurkwaliteit vervlakt omdat de functies en belangen van de terreinen kunnen verschillen, bijvoorbeeld in ruimte voor recreatie of natheid. "Waar het kan moet je inzetten op samenwerking, maar het is slechts een middel en moet geen doel op zich zijn", aldus Pleijte.

Cluster	Ecologische hoofdstructuur
Informatie:	www.kennisonline.wur.nl
Contact:	Marcel.Pleijte@wur.nl 0317 - 48 18 14

Draaiboek voor beoordeling natuurontwikkeling

Om natuurwaarden op oude landbouwgronden te realiseren zijn vaak ingrijpende en kostbare maatregelen nodig. Of het gewenste resultaat wordt bereikt was meestal moeilijk vast te stellen door een gebrek aan geregistreerde informatie. Alterra ontwikkelde een methode waarmee projecten voortaan beter kunnen worden geëvalueerd.

Natuurontwikkeling op oude landbouwgronden is een belangrijk onderdeel in het natuurbeleid. De Dienst Landelijk Gebied (DLG) koopt gronden van boeren op en richt deze zo goed mogelijk in. Vaak met drastische maatregelen, zoals verhoging van het waterpeil of verwijdering van een jarenlang zwaar bemeste bodemlaag. Hierna draagt DLG de gebieden over aan een beherende instantie. Hoe het vervolgens verder gaat met de natuurontwikkeling, blijkt in de praktijk slecht te worden bijgehouden. "De overheid doet van alles om mooie natuur te krijgen, maar vervolgens wordt er nauwelijks systematisch naar het resultaat gekeken", vertelt Dick Melman van Alterra. Hoogstens is er aandacht voor de aanwezigheid van soorten

planten en dieren. Maar hoe bijvoorbeeld de bodem of waterhuishouding verandert na genomen maatregelen wordt nauwelijks vastgelegd. "We zien uiteindelijk wel mooi landschap, maar een daadwerkelijke meting van de veranderingen ontbreekt."

Bouwstenen

Melman ontwikkelde met collega's een draaiboek waarmee je beter kunt beoordelen of een project geslaagd is of niet. "Voor een goed beeld van de inspanningen moet je systematisch een dossier aanleggen. Wij hebben daarvoor de bouwstenen aangeleverd", vertelt hij. Wat zijn bijvoorbeeld de gestelde natuurdoelen, wat is het inrichtingsplan en het beheer voor-

stel. Dit samenbrengen kan volgens de onderzoekers leiden tot aanpassingen in het beheer, heroverweging van de doelstelling of zelfs verandering van locatie.

Voor de hand liggende bouwstenen, lijkt het. Toch blijken de doelen die bij aanvang van een project zijn gehanteerd vaak allang vergeten. Door alle plannen en doelen vooraf vast te leggen, is het resultaat van een project beter te beoordelen.

Ter ondersteuning pleit Melman voor een dossier per gebied. "DLG koopt grond en draagt dit over aan terreinbeheerders, maar de overdracht is vaak gebrekkig. Wij adviseren daarom voor een continu bestand, bijvoorbeeld op internet."

Cluster	Ecologische hoofdstructuur
Informatie:	www.kennisonline.wur.nl
Contact:	Dick.Melman@wur.nl 0317 - 48 57 72

De Helpdeskvraag van:

Annette Gravendeel, beleidsondersteuner bij LNV-directie Kennis

Annette Gravendeel: "Nieuwe woningen op oude boerenerven kun je laten passen in het landschap."

Als boeren stoppen ontstaan er kansen voor burgers die op het platteland willen wonen. Maar wie onderhoudt het landschap? De gemeente Tubbergen en de provincie Overijssel begonnen in 2007 een proef om grote vrijgekomen erven te ontwikkelen tot 'knooperven'. Na bedrijfsbeëindiging maken lelijke loodsen en silo's plaats voor woningen die goed in het landschap passen. Nieuwe bewoners verplichten zich tot het gezamenlijk

onderhoud van kleine karakteristieke cultuurelementen als houtwallen en kerkpaden. De landbouwgrond gaat naar boeren die hun bedrijf willen uitbreiden. Grootschalige landbouw gaat zo hand in hand met behoud van een kleinschalig landschap. "Een prachtig initiatief", vindt Annette Gravendeel. "De toegankelijkheid van het landelijk gebied groeit en cultuurhistorische gebouwen blijven behouden." Gravendeel vroeg

Alterra uit te zoeken waar in Nederland de meest kansrijke gebieden liggen voor knooperen. Daar rolde een kaart met hotspots uit op basis van vraag en aanbod. "Op plaatsen waar veel boeren stoppen is veel aanbod aan erven waar burgers activiteiten kunnen gaan ontplooiën. Daar waar veel mensen wonen is de vraag naar landelijk wonen en werken groot", licht Herman Agricola van Alterra toe. De kaart laat zien dat zowel het stedelijke westen als het landelijke oosten beschikken over een aantal kansrijke plaatsen voor knooperen.

Gravendeel gebruikte het overzicht voor een kleine conferentie voor wethouders in januari. "Veel plaatsen worstelen om vrijkomende grote erven mooi in het landschap te laten passen. Door de wethouders kennis te laten maken met het concept knooperf willen we hen stimuleren mee te denken. Pas als er echt een knooperf is gerealiseerd, brengen we het landelijk onder de aandacht van gemeenten", zegt Gravendeel.

Helpdesk

De Helpdesk biedt beleidsmedewerkers de mogelijkheid om kennis snel en strategisch in te zetten. Voor het stellen van kennisvragen kunt u terecht op www.kennisonline.wur.nl.

‘Landschap moet voorspelbaar zijn’

Reflectie

In Reflectie beschouwen medewerkers van Wageningen UR actuele thema's. Deze keer Frank Veeneklaas.

Veranderingen zijn niet tegen te houden, maar denk goed na over wat het bewaren waard is voor je in het landschap ingrijpt. Want de schade is snel onherstelbaar en de opvattingen van vandaag kunnen flink verschillen van die van morgen, waarschuwt onderzoeker Frank Veeneklaas van Alterra.

Frank Veeneklaas: "De overheid moet zorgen dat landschappen geen eenheidsworst worden."

"Een definitie van landschapskwaliteit is moeilijk te geven. Dat verzandt snel in abstracties. In het onderzoek gaan we daar pragmatisch mee om. Ten eerste kijken we naar mogelijke toekomstige ontwikkelingen. We beoordelen die op de mate waarin het landschap aangename gevoelens oproept, in esthetische zin en met betrekking tot passendheid, vertrouwdheid, kenmerkendheid – aan landschap kun je geen absolute kwaliteit toekennen. Ten tweede benaderen we landschapskwaliteit vanuit het negatieve, zoals je gezondheid definieert in het ontbreken van ziekte en gebrek. Het gaat dan om het voorkomen of opheffen van de aantasting van landschapskwaliteiten, zoals storende elementen en teveel variatie bij verrommeling."

Typerend

"Beleidsmakers hebben het vaak over behoud en ontwikkeling van landschapskwaliteit, maar criteria daarvoor zijn lastig. Met behoud zeg je eigenlijk dat je de functies van een landschap wilt behouden, zoals recreatie of landbouw, of

een bepaalde kwaliteit. Zo heb je in Nederland alleen op de Veluwe naaldboomplantages. Hoewel mensen liever halfopen landschappen zien en langs de bosrand wandelen, is het een typerend gebied, en dat kan een reden zijn om het te behouden. Zo blijft er op nationale schaal variatie. Het rijksbeleid van Nationale landschappen moet je in dat licht zien. Verder moet je een aantal zaken met landschappelijke of historische betekenis beschermen. Je trekt bijvoorbeeld geen weg schuin door de Beemster, dwars door het kenmerkende verkavelingspatroon van deze polder. Landschappen evolueren vooral door menselijke activiteiten. We moeten ons goed realiseren dat hoewel je meestal maar één ding doet, je in feite een proces in gang zet dat zich verder vrij autonoom onttolt. Enige sturing is wel mogelijk. Zo ligt vestiging van kantoren en bedrijvigheid bij een afslag van een snelweg voor de hand, maar die zichtlocaties hóeven er niet te komen. Gemeentes kunnen ingrijpen. Zo kiest Epe-Vaassen, dat

wordt doorsneden door de A50, aan haar westkant voor de groene kwaliteiten van het buitengebied, omdat ze zich realiseert dat de meeste inkomsten daar komen uit recreatie en toerisme. Dit is ook de achtergrond van het idee van snelwegpanorama's: mensen vinden het prettig rijden en het is goed voor je oriëntatie. Meer ondertunnelen staat daar dus haaks op."

Voorspelbaarheid

"Dat mensen veranderingen vaak ervaren als aantasting komt omdat landschap iets voorspelbaars moet hebben. Het is een hypothese, maar veranderingen geven mensen in eerste aanleg bijna altijd een gevoel van onbehagen. Ze accepteren het eerder als ze er de noodzaak van inzien en alles fraai wordt uitgevoerd. Ingrepen als een geluidswal of een grote schuur zijn vaak puur functioneel en zo goedkoop mogelijk, zonder oog voor esthetiek. Een nieuwe brug wordt sneller geaccepteerd: iedereen begrijpt zijn functie en hij kan heel mooi zijn. Geef de buurt dus bijvoorbeeld een wandelpad op een nieuw bedrijfsterrein. Een ander probleem is dat je eeuwen plezier kunt hebben van ingrepen, maar ook heel lang spijt. Ervaringen in het verleden dwingen ons bescheiden te zijn over ons inzicht in de voorkeuren van toekomstige generaties. Onder het adagium 'alles plat, droog en vierkant' bij landinrichting door Wageningse ingenieurs, zijn ondanks alle goede bedoelingen veel landschappelijke waarden verloren gegaan. Omdat je veranderingen niet kunt tegenhouden, moet bij de stappen die worden gezet systematisch worden bekeken in hoeverre ingrepen omkeerbaar zijn. Het Nederlandse cultuurlandschap is in principe opnieuw te maken, maar ook een nageschilderde Nachtwacht van Rembrandt verschilt van het origineel.

De belangstelling voor verrommeling is gelukkig gegroeid. Bedrijfsterreinen en geluidswallen zijn ons min of meer overkomen zonder veel aandacht voor de landschappelijke impact, maar die aandacht is er steeds meer, zoals voor de gevolgen van windmolens maatje Euromast. Ook de instelling van Nationale landschappen en het debat rond snelwegpanorama's wijzen in die richting."

Frank Veeneklaas

Frank Veeneklaas is senior onderzoeker bij Alterra en themacoördinator Bestuur en samenleving bij de WOT Natuur en milieu.